

Bod Péter Ákos,

a Budapesti Corvinus Egyetem
intézetigazgatója

E-mail: petera.bod@uni-corvinus.hu

Többet, mást, hamarabb – amit a válság utáni gazda- ságpolitikai döntéshozatal igényel a statisztikától*

A 2007–2009-es pénzügyi válság következtében a gazdasági teljesítmény számos országban, legfőképpen a fejlett világban visszaesett, és ezzel egy időben a közgazdaságtan megítélése is jelentősen romlott. Sőt, a piacgazdasági rendszer egészének az elfogadottsága – amely sosem volt teljes még az anyagi jólét magas szintjét elérő társadalmakban sem – szintén sokat gyengült, a radikális elutasító nézetek pedig felerősödtek.

A válság kihatott a gazdaságpolitikai gyakorlatra is: új utakra merészkedtek a döntéshozók, gyakran nem szokványos megoldásokra kényszerülnek, néha pedig korábbi időszak módszereit veszik elő. Éppen azért jobb a „nem szokványos” jelző, mint a „nem ortodox” mindarra, ami a válság nyomán sok ország döntéshozatali gyakorlatában megnyilvánul, mivel a döntéshozók sok esetben a megelőző időszak szokásos eszközeihez (mondhatni, a korábbi ortodoxiához) térnek vissza: államosítanak, holott a legutóbbi időkig a privatizáció volt a konszenzuális gazdaságpolitika része, szabályoznak olyan esetekben, amelyekre régebben a piaci önszabályozást gondolták hatékony megoldásnak. Járatlan utakra is merészkedniük kell, mint amilyen a monetáris politikában a tartósan nulla, sőt negatív kamatszint alkalmazása. Mindezek következtében a gazdaságpolitikusok a döntéseiket nem ugyanolyan elemzési, döntés-előkészítési, információs és modellezési keretek között hozzák, mint addig.

Idővel kialakul és megszilárdul egy új gyakorlat („the new normal”), amely azonban nem visszatérés a válság kitörése előttihez, hiszen a krízis során a döntéshozók azt tapasztalták, hogy egy sor addigi megoldás, tézis, ismeret elégtelennek vagy hibásnak bizonyult. Elmondható ez a korábban uralkodónak számító makrogazdasági módszerekkel és modellekkel kapcsolatban is. Egyéb kritikusok mellett például az

* A Központi Statisztikai Hivatal és a Budapesti Corvinus Egyetem 2015. április 10-ei tudományos ülésén elhangzott előadás anyaga. A szerző ezúton mond köszönetet *Cserhádi Ilonának* és *Takács Tibornak*, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi docenseinek az előadás tervezetéhez nyújtott értékes megjegyzéseikért.

ún. Dahlem-csoport ugyancsak alapvető hiányosságokat mutatott ki a jegybankok által elterjedten alkalmazott általános egyensúlyi (például a DSGE-¹) modellek mikrogazdasági alapjai, a sokszínű valóságtól való önkényes elvonatkoztatásai kapcsán: a pénzügyi krízis ténye – ahogy *Colander* fogalmaz – módszertanilag csak úgy illeszthető az általános dinamikus egyensúlyi modellekbe, mintha egy pusztító meteor esett volna a fejünkre (*Colander et al.* [2009]). Hasonlóan kemény kritika hangzott el, ráadásul nem a gazdaságelméleti és gazdaságpolitikai fősodor valamely ellenfele részéről, hanem a döntési eliten belülről, az Európai Központi Bank akkori elnökétől, *J.-C. Trichet*-től, az addig uralkodó módszertan kapcsán. A válság kitörése után nem kevesebbet mondott, mint: „*A makromodellek nem voltak képesek előre jelezni a válságot, és képtelenek bizonyultak annak érthető megmagyarázására, hogy mi ment végbe a gazdaságban. Magam, mint döntéshozó, a válság alatt nem sok segítséget kaptam a meglevő modellektől. Sőt továbbmennék: a válsággal szembeesülve úgy éreztük, a szokásos eszköztár cserbenhagyott minket.*” (*Trichet* [2010]).

De nemcsak a modellezési eszköztár megújításának szükségességét mutatta ki a válság. Bár rengeteg adatot gyűjtenek és elemeznek a gazdasági döntés-előkészítők és elemzők, mégis az derült ki a sok meglepetést hozó krízis során, hogy kritikus vonatkozásokban nem állt rendelkezésre elég megbízható friss adat. A válság nyomán ezért a világgazdaság meghatározó szereplői a teendők közé sorolták az információs háttér megreformálását, felismerve azt, hogy a nemzetek feletti szabályozó közösségnek nem volt eléggé alapos és aktuális ismerete a nemzetgazdaságok sokkoknak való kitettségről, a nemzetközi pénzmozgásokról, a nagyméretű pénzügyi szereplők (bankok, brókercégek, biztosítók) helyzetéről (*FSB-IMF* [2009]). *Claudio Borio*, a Nemzetközi Fizetések Bankjának főközgazdája pedig azt konstataálta, hogy keveset lehetett tudni az ingatlanárak alakulásáról, holott a lakásvagyon és tágabban az ingatlanvagyon gyors árváltozása szorosan kötődik a pénzügyi buborékok keletkezéséhez és kipukkanásához (*Borio* [2013]).

De nem csak a döntéshozókat érintő szakpolitikai ügyekben megmutatkozó információs hiányok és gyengeségek szülnék új adatigényeket. A válság következtében megnőtt a társadalom érdeklődése és érzékenysége a gazdasági rendszer működésével (működési diszfunkcióival) szemben, és új hangsúlyt kapott a tágran értelmezett *fenntarthatóság* ügye. Valójában nem új kérdésekről van szó, hiszen a *növekedés határainak* gondolatisága már az 1970-es évektől bekerült a szakmai és politikai gondolkodásba, illetve a köztudatba, különösen *Meadows* és munkatársai nagyhatású jelentése hatására (*Meadows et al.* [1972]). A környezeti fenntarthatóságról, a klímaváltozásról és a kapcsolódó témakörökről óriási adatmennyiség keletkezett az eltelt négy évtizedben. Most viszont, hogy a globális piacgazdaság nimbusza megkopott, és a múlté lett a gyors gazdasági növekedés, hirtelen új színben tűnik fel a gazdasági

¹ DSGE (dynamic stochastic general equilibrium): dinamikus, sztochasztikus általános egyensúly.

rend fenntarthatóságának kérdése. A válság beálltaig ugyanis a *technológiai optimizmus* és az *ökonómiai magabiztosság* kitermelt bizonyos szakmai válaszokat a természeti és a társadalmi fenntarthatóságért aggódók kérdéseire: „majd a műszaki fejlődés megoldja”, „a piaccgazdaságok a gazdasági növekedés révén forrást teremtenek a gondok enyhítésére”. Kétségtelenül felmutathatók komoly eredmények, elég utalni az olajpala-forradalom kibontakozására vagy az ún. BRICS-országokban,² a 2000-es évek elején bekövetkező gyors gazdasági növekedésre. Az előző új megvilágításba helyezte a nyersanyagvagon gyors kimerülésével kapcsolatos számításokat, az utóbbi fejlemény pedig azt ígérte, hogy megerősödik a középosztály egy sor közepesen fejlett országban, és a szegénység aránya világméretekben mérséklődik. Az optimizmust azonban hamar lehűtötte a gazdasági krízis, a társadalomban joggal erősödött meg a jövőért való aggodás. Ebből egyebek mellett az is következik, hogy a hatóságoktól, a politikai vagy tudományos autoritásoktól világos helyzetértékelést és őszinte előrejelzést várunk.

Ami a világgazdaság fejlődési kilátásait illeti, a válság óta a növekedési pályákat át kellett rajzolni. A fejlett világban a 2009-es visszaesés után elmaradt a korábbi recessziókat szokásosan követő visszapattanás, különösen Európában erőtlenné lett a helyreállítási periódus. A válság mélypontjának nyomában járó növekedési szakasz sok országban a megszokott mintához képest később kezdődött el, és a gazdasági növekedési trend jóval a korábbi szekuláris trendvonal alatt halad. A fejlődő világ dinamikus országaiban, mint amilyen Kína vagy India, a globális pénzügyi válság következményei enyhébben, csupán növekedési ütemcsökkenésben jelentkeztek, ám mind társadalmi szerkezeti okok, mind a globális kereslet mérséklődése következtében a korábbinál visszafogottabbak a növekedési várakozások. Oroszország növekedési kilátásai már külpolitikai fordulata előtt romlani kezdtek az energiaárak gyors esése következtében. A többi BRICS-ország konjunkturális helyzete és növekedési trendje is jóval gyengébb, mint ahogy nemrég látszott.

Ami az európai viszonyokat illeti: elfogadott nézet az elemzői közösségben, hogy a kontinensünkön véget ért a növekedési aranykor. Van, aki a világgazdaság egészére vonatkoztatva, de alapvetően a fejlett világ és benne az Európai Unió tartós ütemvesztését érzékelve úgy látja, hogy beléptünk a gyenge-közepes növekedés korszakába: ez a „new mediocre”, az új középszerűség kora a Valutaalap elnöknőjének a szóhasználatára alapján (*Lagarde* [2014]). Mások a *szekuláris stagnálás* (secular stagnation) fordulatot alkalmazzák, azzal érvelve, hogy a fejlett gazdaságokban és főként Európában az utóbbi évek visszaesései, illetve korábbinál gyengébb dinamizmus helyreállítási szakasza mögött nem ciklikus tényezők állnak, és immár tartós stagnálásra kell berendezkedni a világ fejlett (mag)országaiban (*Teulings–Baldwin* [2014]).

² BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa): Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-afrikai Köztársaság.

De nemcsak a fejlett világ növekedésének esetleges elakadása a téma immár, hanem a közepesen fejletté is, először éppen Kína jövője kapcsán került be a szakirodalomba a „middle income trap” szóhasználat: *növekedési csapda* leelkeszthet a közepesen fejlettségű (jövedelem-szintű) országokra (Gill–Kharas [2007]). Kétségtelen, hogy egy bizonyos jövedelmi küszöbértékre elérve a legtöbb érintett gazdaság növekedése lelassul, akár meg is áll.

A gazdasági növekedési ütem globális csökkenése idején megnő a figyelem a gazdasági teljesítmény mérésére használt mutatórendszer iránt. A szakmai-tartalmi indíttatású kritikákon túl talán nem túlzás feltételezni a politika elvárásait is abban, hogy 2010 óta sok tekintetben másként számolják a GDP-t³ az ESA⁴ keretein belül. A korrekció ugyan a növekedési ütemet nem igen érinti, de a módosítás révén a GDP-hez kötött mutatók (például államadósság/GDP, deficit/GDP) számos ország esetében érezhetően javulhatnak. A politikai motívumot más módszertani fejlesztések, mutatóbővítések esetén sem lehet kizárni: annak idején a francia elnök talán nem csupán a fenntartható fejlődés iránti elkötelezettsége miatt támogatta a *Stiglitz–Sen–Fitoussi*-jelentés [2009] elkészítését. A gazdasági teljesítményt hagyományosan mérő mutatók felülvizsgálatától azt is várni lehetett, hogy a francia (tágabban: európai) gazdaság teljesítménye, hozzájárulása a társadalmi jól-léthez a korábbi módszertannál kedvezőbb képben tűnik fel az Egyesült Államokkal való összevetésben.

Ám vannak valóban átfogó, a napi politikai megfontolásoknál általánosabb új (vagy új hangsúlyt és jelentőséget nyerő) mérési ügyek. Ilyen például az ökoszisztémát alkotó *természeti erőforrások igénybevételének* – másfelől nézve az ökoszisztéma szolgáltatásainak – közgazdasági beszámítása. Maga az ügy immár megjelent a hivatalos statisztikákban: a nemzeti számlákban a nem pénzügyi eszközök között szerepel a „művelés alatt álló biológiai erő” (cultivated biological resources). A szakmai kihívás nagy, hiszen a *természeti tőkének* mint korlátozottan rendelkezésre álló, sokrétű készletállománynak az értékelése nem deriválható az ismétlődő piaci ügyletek során nyert áradatakból; az értékelés a tranzakciókban megnyilvánult áron túlmenően függ a helyi lakosoknak és a globális közösségnek (ha van ilyen) a természeti környezettel szembeni attitűdjétől, szubjektív értékelésének intenzitásától, valamint az értékelés időtávjától is. Az attitűdtől függő gazdasági adatok előállítása talán már nem is statisztikai munka, vagy ha az, akkor nagyon más jellegű, mint az, amely a piacon értékesülő, újratehermelhető jöszágok előállításához szükséges fizikai, illetve pénzügyi javakat méri. Esetleges ugyanis, hogy ki milyen súlyt ad valamely természeti tényezőnek, milyen időtávra értelmezi a fenntarthatóságot, és milyen „erkölcsei avulással” számol. Márpedig nyilván ezektől nagyban függ az eredmény. A mérés elvileg objektív mozzanata beleolvad az értelmezés mozzanatába, amellyel

³ GDP (gross domestic product): bruttó hazai termék.

⁴ ESA (European System of Accounts): Nemzeti Számlák Európai Rendszere.

szemben ellenérzései lehetnek a statisztikusnak, ám a döntéshozóknak helyi és országos szinten mégis szükségük lenne a szóban forgó „környezeti statisztikákra”. Általában is lényeges módszertani, sőt azon túlmutatóan politikai, társadalmi kérdés az, hogy a *nempiaci* jószágokat miként értékeljük a közgazdasági mérési rendszerünkben.

Nem mintha a piaci értékelést indokolt lenne teljesen objektívnek tételezni. Hiszen a *piac* – így, egyes számban – csupán gyűjtőfogalom. Ténylegesen működő gazdaság esetén többes számot kellene használni: *piacok* vannak, melyek működési jellemzői (ideértve hasznosság- és teljesítménymérő képességeiket) egymástól nagyban eltérnek. A tökéletes piac tankönyvi fogalma valójában életidegen elvonatkoztatás. A gazdasági jelenségek között a legjobban mérhetőnek a pénzügyi műveletek számítanak, ám a pénzbeli aktívák árainak a megállapítása terén is komoly kérdések merülnek fel. Ha *spekulatív buborék* fejlődik ki, amire a közelmúlt annyi példát hozott, akkor mind az állományoknak, mind az azok változásaként megragadt jövedelmeknek a számbavétele irreális eredményekre vezet. Ám mi a valóság? Tényleg van-e már buborék, és mekkora, ha van? Ezt tudnia kellene a felelős döntéshozóknak, ám a piaci értékelés fenntarthatatlanságának tényét és mértékét csak utólag tudhatjuk meg, sőt akkor sem „tudjuk” a szó szoros értelmében, csupán alaposan gyanítjuk a rákövetkező időszak gazdasági történéseinek ismeretében.

A piacok működése, értékmérő képessége, a piaci cserék mikroökonómiai hatékonysága függ az állami és államok feletti ágensek (piaCFeletti közösségek) működésétől, szabályozó tevékenységétől. Amint az állami redisztribúció alakulásának adatai jelzik, a modern piacgazdaságnak továbbra is jelentős hányadát teszik ki a *nempiaci* elvű szektorok. A szabályozó hatóságok nemzeti és nemzetek feletti szinten igen nagy erőforrásokat mozgósítanak, és szabályozói aktivitásuk a krízis kitörése óta inkább nő, semmint mérséklődik. Ez viszont még aktuálisabbá teszi a kérdést, hogy a piaCFeletti intézményrend ráfordításait és eredményeit vajon hogyan mérjük. Különösen problematikus a piaCFeletti intézmények *outputja*, hiszen az jórészt a „megrendelő”, azaz a társadalom érzékelésétől függ. Vegyük magát az államot, amelyet a külső-belső rend megőrzésének hatékony ellátásért működtet a társadalom. Mít is ér nekünk, mennyire értékelhető a nekünk nyújtott szolgáltatásának értéke? A válasz nyilván függ attól, hogy a polgárok szubjektíve milyenek érzékelik az állam működése nyomán kialakult viszonyokat. Ezt elfogadva, vajon mondhatjuk-e például, hogy ha államunk nekünk korrupció és részlehajlás nélkül teljes jogbiztonságot szolgáltat, akkor ennek a „szolgáltató” tevékenységének a társadalmi haszna (értéke) 100 egység, ám némi korrupciót érzékelve csak 80 egységre, súlyosabban korrumpált állam esetén csak 50 egységre értékeljük az állami szektor teljesítményét?!

Nem végletesen szubjektív-e így? Az, nyilván. Ám melyek az állam által nagy költséggel nyújtott szolgáltatások? Élet- és vagyonbiztonság garantálása, jogszolgáltatás. E szolgáltatások *outputja érzékelt jelenség*: társadalmi béke, rend, kiszámítha-

tóság. Ezen outputokat jósági fokuk alapján kellene mérni, mert nem elég egyszerűen azt feltenni, hogy a szolgáltatás értéke pontosan megegyezik a rá fordított költségvetési kiadásokkal.

Mindez talán elvontnak hangzik, az viszont nyilvánvaló, hogy az állam terjedelméről, az állami szektor nagyságáról, működési költségeiről és a társadalom erőforrásaiból való részesedésének arányairól konfliktusos döntéseket kell hozni, viták nyomán és politikai döntési folyamat keretében. A lassabb növekedés, különösen pedig a tartós stagnálás viszonyai között még élesebbek a társadalmi jövedelemből való osztozkodás konfliktusai, mint amikor tartósan gyorsan nőtt a gazdasági teljesítmény. Ezért érthetően szakmai egyetértés van abban, hogy a társadalom *anyag* (*gazdasági*) *folyamatait leíró indikátorrendszer*t tovább kell fejleszteni, kiterjesztve a fenntarthatósági szempontokra és a társadalmi outputok tényezőire. A gazdasági folyamat fogalma pedig a piaci tevékenységeken kívül magában foglalja a piacot definiáló és felügyelő állam hozzájárulásait, amelyeket a „jó állam” elnevezés alá szokás bevonni: a közbiztonság, közrend fenntartását, a korrupció és egyéb járadékvadász- (rent-seeking) gyakorlat megfékezését, illetve az állam szolgáltató tevékenységeit.

Ez utóbbi vonatkozásokban a gazdaságpolitikai diskurzusban sűrűn használunk olyan kompozit mutatókat, mint a Világbank által közétett WGI⁵ vagy az ugyancsak világbanki *Doing business* mutatórendszer, amely a tagországok gazdasági életét segítő/hátráltató tényezőket értékeli nemzetközileg összehasonlítható módon. Hasonló szerepet töltenek be a vezető kutatóintézetek által publikált *globális versenyképességi* indikátorok. Ezek üzleti adatokon, véleménykutatáson és egyéb, nem hagyományos adatgyűjtésen alapuló mutatók. Vajon még statisztikáknak számítanak? Az biztos, hogy a szakmai közvéleményre, a döntéshozói közösségre hatnak, szakpolitikai döntések megalapozásánál és indoklásánál komoly szerephez juthatnak. Ami viszont felveti a kérdést: ilyen és ezekhez hasonló társadalmi-gazdasági indikátorok előállításával kell-e az *állami statisztikai szolgálatnak* foglalkoznia? Ha úgy dönt a statisztikai hivatal, hogy mindez már nem feladata, akkor nem szorul-e ki a gazdaságpolitikát, üzleti stratégiát befolyásoló, alátámasztó fontos és a hasznos adatok, információk előállításának és terjesztésének tevékenységéből?

A társadalom- és gazdaságpolitikai művelői részéről nem csak a természeti környezet állapotát és védelmét leíró tényadatok iránt erősödik az igény. A szociális politika művelői többet akarnak tudni a társadalom sokdimenziós tagolódásáról, például arról, ami a középosztály súlyát, a bevándorlók és a helyiek életjellemzőit, a jövedelmek és a vagyonok térségi, etnikai, kor szerinti egyenlőtlenségeit, a generációk közötti vagyontranszfert vagy a szegénység alakulását és tendenciáit illeti. Talán van általánosítható oka is annak, hogy az utóbbi évek egyik társadalomtudományi

⁵ WGI (world governance indicators): kormányzati eredményességi indikátorok.

sikerkönyve (Piketty [2015]) a jövedelmi és vagyoni aránytalanságokkal, az örökölt vagyon generációs hatásaival és mindennek társadalmi, politikai, ideológiai következményeivel foglalkozik.

A családok jövedelmi, költési, vagyoni viszonyait és szokásait ugyanakkor piac-kutató intézetek és konjunktúrakutatók is alaposan vizsgálják a maguk marketing-technikái szerint. Az információs technológia révén immár nemcsak kisebb-nagyobb minta felmérésével, hanem elvileg akár a teljes társadalom pénzmozgásainak, fizikai mozgásának, információ-keresési szokásainak az adatelemzésével is kép nyerhető a jövedelmi, fogyasztási, pénzköltési folyamatokról. Mindez adatgyűjtés vagy adatértelmezés? Egyáltalán: feladata-e az érzékeny társadalmi adathalmazok és indikátorok előállítására és kezelésére az állami szolgáltatnak?

Ha hajlunk arra, hogy a jövedelemköltési, életmód- és társadalmi mobilitási adatok világát a nyereségérdekeltségű szereplőkre hagyjuk, távol tartva mindettől a hivatalos statisztikát, akkor az állami szolgálat lemondana a jövedelmi és vagyoni aránytalanságok, életmódbeli torzulások társadalmi korrigálását célzó szociálpolitika hatékony támogatásától. Talán célszerűbb az ilyen adatelemzést egyetemekre, kutatóhelyekre hagyni? Esetleg a statisztikai szolgálat és az akadémiai közösség együttes munkájának részeként, mintegy a *hivatali-akadémiai térben* elhelyezve kellene elvégezni az egyébként társadalmilag igényelt és releváns feladatot?

Am a szűken vett gazdaságpolitika területén is mutatkoznak új felhasználói igények, mérési feladatok. *Fejlettség, utolérés, konvergencia* – mindez olyan mérési igénylő fogalmi ügy, amelynek megítéléséhez nagy tételek fűződnek, hiszen egy ország vagy területi egység valamely határértékhez viszonyított pozíciójának mértéke, a konvergenciafolyamatban elért haladása támogatási jogosultságot érint. A fejlettség fogalmát illetően a közgazdász-társadalom bőven el van látva *flow* mutatókkal, de keveset tudunk a helyzetről, az *állományokról*. Vannak hozzáférhető hivatalos statisztikai források, mint a népszámlálási adatbázis, a háztartások tökevagyonának felmérése, hozzáférhető az életmód és a szegénységeloszlás adatai, az EU SILC⁶ háztartási jövedelmi és életmódadatai, léteznek lakossági és társasági adóbevallás-adatok, társadalombiztosítási adatbázisok. Újabban pedig roppant sebességgel keletkeznek üzleti eredetű mikroadatok szinte minden élettevékenységünkről. Mégis bizonytalannak érezzük az olyan egyszerű kérdésre adott válaszokat, mint hogy mennyire fejlett egy térség, ország. Hogyan lehet meggyőzően leírni és adatba sűríteni mondjuk Görögország és Szlovénia fejlettségét, lakóinak jól-létét. De hazánkban belül maradván: milyennek mondható a főváros tényleges gazdasági-társadalmi fejlettsége? Igaz-e, hogy – amint az egy főre jutó bruttó hazai termék mutatója jelzi – az átlag budapesti lakos immár uniós fejlettségi szinten van? Valóban igaz az, hogy Pozsony lakosságának anyagi fejlettségi szintje fölényesen meghaladja az uniós átlagot?

⁶ EU SILC (European Union Statistics on Income and Living Conditions): az Európai Unió jövedelem- és életkörülmények-felvétele.

A konvergenciaalapok szétesztását, az Európai Unió fenntartásához való ország-hozzájárulás mértékének megállapítását az elfogadott *nemzeti jövedelmi mutatók* (a GDP, GNI⁷) alapján végzik. A politikai diskurzusban is az egy főre jutó jövedelmi mutatók szerepelnek leggyakrabban, ezeket használják nemzetközi összehasonlításra, csoportképzésre.⁸ Országok fejlettségbeli összemérése mindig nehéz feladat, különösen akkor, ha nagyok a szerkezeti és árszintbeli eltérések: egy eurónyi pénzjövedelem nyilvánvalóan egészen mást jelent a drága bérű, fejlett piacú gazdaságban, mint az alacsony bérszintű társadalomban. A kelet-közép-európai térség jóval piacosabb, mint a harmadik világ legtöbb országa, fogyasztási-termelési szerkezete is közelebb áll a mintaként tekintett fejlett európai gazdaságokéhoz, de esetünkben is igaz, hogy a vásárlóerő-paritáson mért adatok erősen eltérnek a nemzetközi, dollárra vagy euróra az aktuális árfolyamon átszámított mutatóktól.

E mutatószámok ismert mérési problémáin túl azonban van egy nagy jelentőségű ügy, ami megérdemel egy közgazdasági kitérőt. Szinte magától értetődik a szakmában és tágabb körben is, hogy a gazdasági elemzésekben általában olyan áramlási (flow) mutatókat használunk, mint amilyen a GDP. Ez változékony indikátor: kisméretű és kevésbé fejlett országokban kétszámjegyű növekedése és csökkenése is előfordulhat, amint azt példázza a balti országok újkori gazdaságtörténete.⁹ Am a fejlettségnek – és nem az adott pillanat fejlődési ütemének – megállapítására állományi mutatókat kellene alkalmazni, mint amilyen a nemzeti vagyon, a lakosság nettó pénzügyi megtakarítása, a vállalatok tőkeértéke. A mutatótípusok között logikai kapcsolat van: az állományi adatok az áramlási adatok aggregálásával és átértékelésekkel állíthatók elő. Adatgyűjtési és adathasználati okokból ugyanakkor leginkább a GDP használatos a gazdasági életben a közvetlen összemérésre, vagy az olyan viszonyszámok megállapítására, mint amilyen az államadósság/GDP, ami különösen problematikus mutató, hiszen egy lassan módosuló állományi adatot mér össze egy, akár két éven belül is nagyot változó flow mutatóval.

Vegyük a GDP-t: az európai peremvidék számos országa a válságig ragyogó eredményt mutathatott fel ezen a téren. A válság előtti fél évtizedben a görög GDP

⁷ GNI (gross national income): bruttó nemzeti jövedelem.

⁸ A Világbank érvényes osztályozása szerint hazánk az „upper middle income” csoportban (a közepes jövedelmű országok felső sávjában) található, Albánia, Bulgária, Románia, Szerbia, Bosznia társaságában. Figyelemreméltó, hogy a volt tervgazdaságok közül Lettországot, Lengyelországot, Csehországot, Szlovákiát, Horvátországot a fejlett országok („high income” (magas jövedelműek)) csoportjába sorolják, valamint ide tartozik az az Oroszország, amelynek gazdasági szerkezete messze áll a fejlett gazdaságok többségére jellemző diverzifikáltságtól, és társadalmi indikátorai (például a születéskor várható élettartam) alapján a közepes jövedelmű csoportba illeszkedne. A magyar besorolás alapja a 2013. évi 13 260 USD egy főre jutó GNI, amely valóban megfelelőbb mérce, mint az egy főre jutó GDP. Ugyanakkor a megfelelő lengyel adat 13 240 USD (amivel az ország a fejlett csoportba sorolódik), míg az orosz 13 850 USD. A csoportba sorolás elvei és módszerei megtalálhatók a Világbank osztályozási dokumentumában, a <http://data.worldbank.org/country> honlapon.

⁹ A magyar GDP-növekedési átlag a 2008-as krízis megelőző évtizedben 4 százalék körüli, 2008 és 2014 között megközelítőleg nulla volt.

évi 4 százalékkal nőtt, az eurózóna átlagos növekedési ütemének másfélszeresével. Más peremhelyzetű országok GDP-indexei is szépen alakultak: a 2000 utáni öt év Észtországnak 8, Írországnak és Bulgáriának 5,5 százalékos átlagos növekedést hozott, a lettek és litvánok mutatói pedig egyenesen csodálatosak voltak. Még a magyar adat sem mutatott rosszul.

A periférián azonban tudottan óvatosan kell bánni a GDP-ben mért folyamat megítélésével: a bruttó hazai termék messze nem ugyanaz, mint a GNP¹⁰/GNI vagy a rezidensek tényleges jövedelmi viszonyait jobban leíró egyéb korrigált mutató. Példaként az ír GNI és GDP közötti különbség nem csekély: az Ír Költségvetési Tanács jelentése szerint az előbbi az utóbbinak 80 százalékát teszi ki, hiszen Írországnak sok idegen tőke növeli az ország területén előállított új értéket, ám az idegen tőke hozama nyilván más országok nemzeti jövedelmét és nem az írekét duzzasztja (*Irish Fiscal Advisory Council* [2012]). Ennek a ténynek lényegi következménye van: az államadósság/GNI mutató az államadósság/GDP mutatójánál is súlyosabb képet adna az ír állam eladósodottságáról, holott az előző valóban jobban fejezi ki az ír közadósság valós nemzetgazdasági súlyát. Ha elfogadnánk a GDP-t teljes értékű teljesítménymutatónak, nem érthetnénk, hogy miért az az Írország fordult az Unióhoz pénzügyi segítségért 2010-ben, amelynek bruttó hazai terméke egy főre számítva még 2012-ben is nagyobb volt, mint a német.

De a kérdés általános: következik-e a gyors gazdasági növekedés mutatóiból, hogy Írország fejlett, gazdag országgá vált a válságig? Vagy a mi térségünkben hozunk példát: az egy főre jutó szlovák nemzeti jövedelmi mutató 2010 körül lehagyta a magyart, de állítható-e, hogy ezáltal Magyarországnál fejlettebb lett Szlovákia? A fejlettség látható jelei (az épületek állaga, az úthálózat fejlettsége, az autópark, a kórházak és az egyetemek felszereltsége) alapján nehéz lenne állást foglalni. Ami nem csoda: más a folyó jövedelem, és más egy ország vagyoni állapota. A peremországok helyzetének fontos jellemzője, hogy jövedelemben valamennyivel, de vagyonban nagymértékben elmaradnak a centrumot alkotó gazdag országoktól. Az európai magországok az elmúlt évtizedekben lassabban nőttek, mint a peremországok többsége, ám vagyonosabbak voltak, és azok is maradtak.

És nem csak pénzvagyon dolgában. A gazdagsági folyamatoknak a nyilvánvaló anyagi termelési tényezőkhöz túl létezik intézményi összetevője is. A már jó ideje fejlett országokat a közintézményeik megállapodottsága, megbízhatósága, határfoka miatt is gazdagabbnak, erősebbnek érezzük, kerüljenek ugyan eléjük a GDP/GNP/GNI mutatóján mérve dinamikusabban növekvő országok. Itt tehát nemcsak a nemzeti vagyon állományáról van szó, amelyben a háztartások, vállalatok, intézmények, nonprofit szervezetek pénzbeli és egyéb vagyona szerepel (ezeknek értékelése nyilván bonyolult ügy), de mindezek felül ide tartozik egy még ennél is

¹⁰ GNP (gross national product): bruttó nemzeti termék.

nehezebben mérhető tényezőcsoport: az állami és a civil intézményrendszer megbízhatósága, stabilitása, a korrupciómentesség, az adóalap szélessége, az adómorál, a társadalom tagjai közötti bizalom szintje.

Az utóbbi vonatkozások igen lényegessé válnak gazdasági nehézségek idején. Vegyük a súlyosan eladósodott *Görögország* esetét. Az államcsőd elkerülésének két egyszerű technikai megoldása van: egyfelől csökkenteni kell az állami kiadásokat, ami politikailag roppant nehezen kivitelezhető és lassú folyamat, másfelől az államnak meg kell növelnie bevételeit. Az állam fő bevétele az adó. A deficit mérsékléséhez, az államadósság leszállításához tehát többet kell elvenni a polgárok pénzéből mindaddig, amíg a gazdasági növekedés nem generál elégséges magán- és állami jövedelmet – erre épült a Nemzetközi Valutaalap és az európai hatóságok közös gazdaságpolitikai javaslata. Ha a társadalom gazdag, és jól működik, a hatóságok iránti bizalom erős, akkor ezt meg lehet tenni, már csak azért is, mert az államszervezet esetleges fizetéseképtelensége a legtöbb egyént, vállalkozást, intézményt súlyosan érintené – ehhez képest a megnövelt adófizetés, a magánvagyon egy kis részének átengedése az egyének felől nézve is beláthatóan a kisebb rossz. Ha azonban a családok, cégek pénzbeli és egyéb vagyona csekély, a társadalom szereplői nem bíznak az államukban, és intézményi okok miatt a kormány nem képes hozzájutni az elégséges adóbevételhez, akkor valóban bajban van az illető állam – miközben egy gazdag és fejlett országban a kormányzati pénzügyek konszolidálása technikailag és társadalmilag ha nem is könnyű, de megoldható feladat.

Hasonló érvelés alapján belátható, hogy a *magyar államháztartás* krónikus és jelentős deficitje, az államadósság állományának mértéke nem önmagában nagy, hanem azért, mert az eladósodott állam mögött nem található pénzügyi és reál-megtakarításokat tekintve kellően erős háztartási szektor, tőkeerős vállalati kör, illetve anyagi és intézményi tőkével jól felszerelt nonprofit szektor. Mi inkább a görög, semmint a skandináv mintához állunk közel a lakossági és üzleti megtakarítások, vagyonok mértékét tekintve, aminek nyilván történelmi előzményekre visszavezethető okai és értékrendbeli magyarázó komponensei vannak. Következésképpen államunk eladósodásának mérsékléséhez nem vezet gyors és viszonylag fájdalommentes út, olyan tehát, amely gyors jövedelmi és vagyoni újraosztással úgy szabadítaná ki az államháztartást a külső és belső eladósodottságból, hogy közben a civil társadalom és az üzleti szféra működőképessége nem kerül veszélybe. Nálunk és a peremhelyzetű országok csoportjában ezért az államháztartási stabilizálás mindig hosszú és konfliktusos folyamat, amelynek megkezdése előtt a felelős gazdaságpolitikai döntéshozónak sokat kellene tudni a társadalom különféle szegmenseinek tényleges állapotáról. Ráadásul a válságos időkben a döntéshozatal felgyorsul, gyakoribb korrekciókra kényszerül. Ezért nem csak a korábban megszokottól eltérő, más jellegű adatok kellenének, de azok rögtön.

Mindebből számos kutatási teendő vezethető le. Új típusú becslési módszerek és modellek fejlesztendők a statisztikában a döntéshozók minél gyorsabb informálása végett. Tudjuk, hogy az Eurostat több mint tíz éve kiemelt feladatnak tekinti az adat-

közlés gyorsítását, ezzel is reagálva a döntéshozatal igényeire. A gyorsítás folytán elmosódik a határ az előrejelzés és a hivatalos adatközlés között, mint a GDP negyedéves gyorsjelentése esetében, ahogy az e tárgyban készült módszertani kutatások megmutatták (*Cserháti–Keresztély–Takács* [2009]). A statisztika a gyorsaságból adódó adathiányokat modellszámításokkal tudja áthidalni, sőt előrejelzéseket is közzölhet; az ilyen munkát a hivatal maga vagy tartós kutatási együttműködés keretében másokkal együtt végezheti (ilyenkor a becslési jellegből adódó szakmai kockázatok nem mind a hivatalt terhelik).

A válságban mindig nyilvánvalóbb a gyorsaság (timeliness) versenyképességi jelentősége, makro- és mikroszinten egyaránt. A gyorsabb közléshez nyilván nálunk is olyan módszertani fejlesztések szükségesek, mint amilyen a hiányzó információk szakértői és modellszerű becslése (például a negyedéves GDP gyorsbecslésének leszorítása 45-ről 30 napra) vagy az infláció gyorsbecslése az Eurostat gyakorlatához hasonlóan. Ugyancsak nagyon fontos a gazdaságpolitika számára a közvetlenül nem mérhető jelenségek számszerű jellemzőinek közelítő felmérése, így a rejtett gazdaság terjedelmének megállapítása, a lakossági fogyasztás gyorsbecslése még a hivatalos háztartásstatisztikai adatok megjelenése előtt, a háztartási tevékenységek értékelése, illetve modellek révén az állóeszköz-állomány becslése.

Az élenjáró nemzetközi tapasztalatok alapján nagyban gazdagíthatja a döntéshozó ismereteit a mikroszimuláció alkalmazása a rövid távú döntésekben és a stratégiaalkotásban, amint erre sikeres példa van már a svéd és amerikai adópolitikai gyakorlatban, ahol a képviselők közvetlenül hozzáférnek a modellekhez. A nyugdíj, az egészségügy és a demográfiai folyamatok témakörében ismeretesek ausztrál és kanadai modellek a népesség várható összetételére és demográfiai, egészségügyi jellemzőire vonatkozóan, amelyek révén a térbeli egyenlőtlenségek alakulását lehet nyomon követni térbeli mikroszimulációval. Az ausztrál gyakorlat szerint a kutatók szorosan együttműködnek a statisztikai hivatallal, ennek köszönhetően már a statisztikai adatgyűjtések során figyelembe veszik a felhasználói igényeket. Ez ismét példa arra, hogy némileg elmosódik a határ a statisztikai adatszolgáltatás, valamint a gazdasági és társadalmi elemzések között. (Az idevonatkozó nemzetközi tapasztalat áttekintését és a folyó magyar kutatást lásd *Cserháti–Keresztély–Takács* [2012].)

A várható trend szerint a politikai, gazdaságpolitikai döntéshozatalba is beépülnek korunk adatforradalmának új típusú adatforrásai (a „big data” (nagy adathalmazok), a különféle adminisztratív adatregiszterek). Ezek ugyan nem statisztikai céllal készültek, de potenciálisan gazdag – és azonnali – adattartalmuk kínálja magát a döntéshozást támogató elemzések számára. Érdekes és fontos kutatási kérdés az, hogy ezt a nem szokványos adattömeget a „hivatalos” statisztika hogyan hasznosítsa, miként szűrje ki vagy tompítsa az internetalapú információs adatfolyamatok belső torzulásait, és mindezzel milyen módon támogassa a gazdaságpolitikai, politikai döntéshozatali folyamatot.

Talán a statisztikusi hivatást művelők még több és aktuálisabb fejlesztési és javítási teendőt is fel tudnának sorolni. Nemzetközi keretek között sokféle módszertani fejlesztési munka folyik, reagálva egyebek mellett az információs korszakból adódó új viszonyokra. Az bizonyos, hogy a korábbinál turbulensebbé váló gazdasági folyamatok és a gazdasági rendszer működésével szemben kritikusabb nézetek időszakában a statisztika előállítói és elemzői többet és mást vár el a társadalom.

Irodalom

- BORIO, B. [2013]: *The Great Financial Crisis: Setting Priorities for New Statistics*. BIS Working Papers. No. 408. April. <http://www.bis.org/publ/work408.pdf>
- COLANDER, D. – FÖLLMER, H. – HAAS, A. – GOLDBERG, M. – JUSELIUS, K. – KIRMAN, A. – LUX, T. – SLOTH, B. [2009]: *The Dahlem Report: The Financial Crisis and the Systemic Failure of Academic Economics*. http://www.debtdeflation.com/blogs/wp-content/uploads/papers/Dahlem_Report_EconCrisis021809.pdf
- CSERHÁTI I. – KERESZTÉLY T. – TAKÁCS T. [2009]: A negyedéves GDP gyorsbecslése. *Statisztikai Szemle*. 87. évf. 4. sz. 345–359. old.
- CSERHÁTI, I. – KERESZTÉLY, T. – TAKÁCS, T. [2012]: Examination of Income Inequalities of Hungarian Households in 2012 Using a Microsimulation Model. *Hungarian Statistical Review*. Vol. 90. Special Number 16. pp. 3–17.
- FSB – IMF (FINANCIAL STABILITY BOARD – INTERNATIONAL MONETARY FUND) [2009]: *Financial Crisis and Information Gaps*. Report to the G-20 Finance Ministers and Central Bank Governors. Washington, D.C. <http://www.imf.org/external/np/g20/pdf/102909.pdf>
- GILL, I. – KHARAS, H. [2007]: *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*. The World Bank. Washington, D.C.
- IRISH FISCAL ADVISORY COUNCIL [2012]: *Fiscal Assessment Report*. September. http://www.fiscalcouncil.ie/wp-content/uploads/2012/09/FAR_Sept2012.pdf
- LAGARDE, C. [2014]: *The Challenge Facing the Global Economy: New Momentum to Overcome a New Mediocre*. Speech held at Georgetown University, School of Foreign Service. 2th October. Washington, D.C. <http://www.imf.org/external/np/speeches/2014/100214.htm>
- MEADOWS, DO. – MEADOWS, DE. – RANDERS, J. – BEHRENS, W. [1992]: *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. Universe Books. New York.
- PIKETTY, T. [2015]: *A tőke a 21. században*. Kossuth Kiadó. Budapest.
- STIGLITZ, J. E. – SEN, A. – FITOUSSI, J.-P. [2009]: *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Paris. http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf
- TEULINGS, C. – BALDWIN, R. (eds.) [2014]: *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures*. CEPR Press. London. http://www.voxeu.org/sites/default/files/Vox_secular_stagnation.pdf
- TRICHET, J.-C. [2010]: *Reflections on the Nature of Monetary Policy Non-Standard Measures and Finance Theory*. Opening address at the ECB Central Banking Conference. 18th November. Frankfurt. <http://www.ecb.int/press/key/date/2010/html/sp101118.en.html>